

Editorial

Εδώ και πολύ καιρό, η Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίζεται, σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση που έκανε ο **D. Baranger με αφορμή το Brexit**, «ως θεσμική δομή που βασίζεται σε μια “απόφαση να μην ληφθεί απόφαση” ή, με άλλα λόγια, σε μια απόφαση εδραίωσης της απουσίας μιας τελικής συνταγματικής επιλογής». Η Ένωση βρίσκεται εγκλωβισμένη σε ένα άλυτο τρίλημμα μεταξύ των ακόλουθων τριών στόχων: τη συνταγματοποίηση του ευρωπαϊκού δικαίου, την επιβίωση των εθνικών συνταγματικών τάξεων και τη διασφάλιση της δημοκρατίας. Η προώθηση της πλήρους συνταγματοποίησης του ευρωπαϊκού δικαίου με σεβασμό στη δημοκρατία -δηλαδή, η δημιουργία ενός ομοσπονδιακού ευρωπαϊκού κράτους- προϋποθέτει την απώλεια της κυριαρχίας των κρατών μελών. Η υπεράσπιση της κρατικής κυριαρχίας και της δημοκρατίας δεν επιτρέπει την πλήρη συνταγματοποίηση της Ευρώπης. Η υπεράσπιση της κρατικής κυριαρχίας και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θέτει υπό αμφισβήτηση τη δημοκρατία. Καθώς οι κρίσεις διαδέχονται η μία την άλλη και η Ένωση αποδυναμώνεται ολοένα και περισσότερο, ο παρατεταμένος εγκλωβισμός της στο παραπάνω τρίλημμα επιτείνει τη συνταγματική απορρύθμισή της και τη συναφή ρευστοποίηση κάθε θεμελιώδους κανόνα, εθνικού ή ευρωπαϊκού. Όλοι στην Ένωση καλούνται να συνηθίσουν να ζουν χωρίς συγκεκριμένους θεμελιώδεις κανόνες ή, τουλάχιστον, με θεμελιώδεις κανόνες μειωμένης λειτουργικότητας. Μεταξύ δε της φερόμενης υπεροχής των ενωσιακών *συνταγματικών σκοπών* και της μεταβλητής αδράνειας των εθνικών *συνταγματικών ορίων*, καθένας, ανάλογα με τις δυνάμεις του, έχει την ευχέρεια να στρέφει την ερμηνεία του δικαίου κατά το δοκούν και σύμφωνα με τα εκάστοτε συμφέροντά του. Αυτή η ανασφαλής συνθήκη μπορεί μεν να εμποδίζει τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών να ζουν σε καθεστώς ειρήνης, ελευθερίας, αξιοκρατίας και κοινωνικής πρόνοιας, πλην όμως ευνοεί τη διάχυση της ευθύνης των ευρωπαϊκών οργάνων και των εθνικών κυβερνήσεων για τις αποφάσεις που λαμβάνουν, την προώθηση των κυρίαρχων νεοφιλελεύθερων πολιτικών και τη σχεδόν ανεξέλεγκτη συμπεριφορά των διεθνών κερδοσκόπων (βλ. C. Yannakopoulos, *La déréglementation constitutionnelle en Europe*, Sakkoulas Publications, 2019).

Όλα τα προηγούμενα ισχύουν και αναπαράγονται αναφορικά και με την αναθεώρηση των συνταγματικών διατάξεων των κρατών μελών. Από τη μία, το ενωσιακό δίκαιο διεκδικεί και στο επίπεδο αυτό την απόλυτη υπεροχή, απαιτώντας από τις αρχές των κρατών μελών να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεών του, ακόμη και όταν οι αρχές αυτές προβαίνουν σε αναθεώρηση του εθνικού τους Συντάγματος (**ΔΕΕ, 2.4.2009, C-378-380/07, Αγγελιδάκη, σκέψη 207**).

Από την άλλη, τα κράτη μέλη αντιλαμβάνονται και ρυθμίζουν τη σχέση μεταξύ του ενωσιακού δικαίου και της αναθεώρησης των εθνικών συνταγματικών διατάξεων με διαφορετική συνέπεια και σοβαρότητα. Έτσι, στη Γαλλία, στην οποία τα δικαστήρια δεν δέχονται πλήρως και χωρίς προϋποθέσεις την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης (βλ., αντί άλλων, ως προς την απόφαση [Conseil d'État, 21.4.2021, French Data Network et autres](#)), γίνεται δεκτό ότι η εφαρμογή διατάξεων του ενωσιακού δικαίου που αντιβαίνουν στο εθνικό Σύνταγμα δεν είναι δυνατή χωρίς προηγούμενη **τυπική αναθεώρηση του τελευταίου**. Στην Ελλάδα, η διαρρύθμιση των σχέσεων μεταξύ ενωσιακού δικαίου και εθνικού Συντάγματος δεν είναι τόσο ορθολογική, και τούτο δεν οφείλεται μόνο στην απουσία προληπτικού δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας των πράξεων σύναψης και εφαρμογής διεθνών συνθηκών. Αφενός, ενώ οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 28 του Συντάγματος θεσπίζουν ρητούς αντι-περιορισμούς (controlimiti) στην υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, αποφάσεις ανωτάτων δικαστηρίων και ορισμένοι θεωρητικοί δείχνουν σταδιακά να υιοθετούν μια αντίληψη περί απροϋπόθετης υπεροχής του τελευταίου, η οποία φτάνει μάλιστα στο σημείο να εκλαμβάνει την εφαρμογή του ως μια θεμιτή διαδικασία διαρκούς άτυπης αναθεώρησης του εθνικού Συντάγματος. Αφετέρου, όπως κατέδειξε με χαρακτηριστικό τρόπο η εμπειρία της συνταγματικής αναθεώρησης του 2001, η επίκληση των δεσμεύσεων του αναθεωρητικού νομοθέτη από τη συμμετοχή της Χώρας μας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν είναι ούτε ειλικρινής ούτε επαρκώς τεκμηριωμένη. Οι ενδεχόμενες συγκρούσεις μεταξύ ενωσιακού δικαίου και εθνικού Συντάγματος, όταν γίνονται αντιληπτές, υποβαθμίζονται, διότι, κατά βάθος, δεν υπάρχει πίστη ούτε στο πρώτο ούτε στο δεύτερο. Κοινή πεποίθηση αποτελεί μάλλον ότι κρίσιμες συγκρούσεις είναι μόνον οι οικονομικές και οι πολιτικές, το δε περιεχόμενο των θεμελιωδών κανόνων μπορεί εύκολα να προσαρμοστεί ερμηνευτικά ώστε να νομιμοποιήσει εκ των υστέρων κάθε συγκυριακή επίλυση των οικονομικών και πολιτικών συγκρούσεων. Άλλωστε, όπως αναδείχτηκε και στην περίπτωση της αποκένωσης του άρθρου 16 του Συντάγματος, κρατικά όργανα και επιστήμονες δεν διστάζουν να επικαλούνται την ανάγκη σεβασμού του δικαίου της Ένωσης δήθεν για να ερμηνεύσουν -στην πραγματικότητα, για να παρακάμψουν- το Σύνταγμα και, την ίδια στιγμή, με μεγάλη ευκολία, να αποδέχονται την παραβίαση του δικαίου της Ένωσης για να διασώσουν τάχα το Σύνταγμα.

Η συζήτηση γύρω από την προοπτική μιας νέας αναθεώρησης του Συντάγματος του 1975, την οποία αναζωπύρωσε στις αρχές του προηγούμενου μήνα η δήλωση του Πρωθυπουργού ότι η κυβερνητική πλειοψηφία προτίθεται να κινήσει σύντομα τη σχετική διαδικασία, δεν ξεφεύγει απ' όσα προαναφέρθηκαν. Αν και στο επίκεντρο της συζήτησης αυτής βρίσκεται το ζήτημα της αναθεώρησης του άρθρου 86 του

Συντάγματος, που ρυθμίζει την ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών, η συμβατότητα ή μη των διατάξεων του άρθρου αυτού με το πρωτογενές και το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης δεν φαίνεται να έχει γίνει ποτέ μέχρι σήμερα αντικείμενο συστηματικής ανάλυσης· ούτε προτού οι αρμόδιες εθνικές αρχές αποφασίσουν τη συμμετοχή της Χώρας μας στην ίδρυση και τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας ούτε καν μετά τη θέση σε ισχύ και την εφαρμογή του [Κανονισμού \(ΕΕ\) 2017/1939 του Συμβουλίου, της 12ης Οκτωβρίου 2017, σχετικά με την εφαρμογή ενισχυμένης συνεργασίας για τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας](#). Βέβαια, μετά τις δηλώσεις της Ευρωπαϊκής Γενικής Εισαγγελέως [L.C. Kövesi, τον περασμένο Οκτώβριο](#), ότι το άρθρο 86 του ελληνικού Συντάγματος εμπόδισε την έρευνα της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας στις υποθέσεις των Τεμπών και του ΟΠΕΚΕΠΕ, νομικοί και πολιτικοί άρχισαν να διατυπώνουν κάποιους προβληματισμούς, αλλά κατά τρόπο μάλλον γενικό και αόριστο. Εντούτοις, προτού κανείς πάρει θέση σχετικά με τη σκοπιμότητα της αναθεώρησης ή μη του άρθρου 86 και τον προσδιορισμό της κατεύθυνσης μιας ενδεχόμενης αναθεώρησής του, οφείλει να έχει δώσει σαφείς απαντήσεις τουλάχιστον στα ακόλουθα ερωτήματα. Οι διατάξεις του άρθρου αυτού, όπως ισχύουν μετά την αναθεώρηση του 2019, είναι συμβατές με το πρωτογενές και το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο; Λαμβάνοντας υπόψη ότι μέλη κυβερνήσεων και υφυπουργοί μπορεί να έχουν τελήσει ποινικά αδικήματα υπό το καθεστώς ισχύος της προνομιακής αποσβεστικής προθεσμίας που πρόβλεψε ο αναθεωρητικός νομοθέτης το 2001 και [διατήρησε πονηρά ο κοινός νομοθέτης](#) μετά τη διαγραφή της από το κείμενο του Συντάγματος το 2019 ως τη «διαπίστωση της αναδρομικής κατάργησής» της με τον Ν. 5197/2025, σε ποιο βαθμό επηρεάζει την εξάλειψη ή μη του αξιοποίνου αυτών των αδικημάτων η ευρωπαϊκή νομολογία σχετικά με τη θέση στο αρχείο, λόγω εφαρμογής επιεικέστερης διάταξης, αδικημάτων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (βλ., αντί άλλων, [ΔΕΕ, 24.7.2023, C-107/23 PPU, Lin](#) και [τις από 18.12.2025 προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα M. Campos Sánchez-Bordona, στην υπόθεση C-280/25, Lin II](#)); Αν, κατά την απάντηση στα προηγούμενα ερωτήματα, διαπιστωθεί αντίθεση κάποιων συνταγματικών ρυθμίσεων με το πρωτογενές ή το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης, οι αντι-περιορισμοί των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 28 του Συντάγματος επιτρέπουν να μείνουν ανεφάρμοστες οι εν λόγω ρυθμίσεις; Παρόμοια ερωτήματα δεν θα μπορούσαν να τεθούν και ως προς [το ακαταδίωκτο των βουλευτών, που προβλέπει το άρθρο 62 του Συντάγματος](#);

Η μελέτη της Κωνσταντίνας-Αντιγόνης Πούλου, η οποία διερευνά τη συμβατότητα με τον Κανονισμό 2017/1939 και το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο όχι μόνο του

άρθρου 86 αλλά και του άρθρου 62 του Συντάγματος, αποτελεί σημαντική συμβολή στην προσπάθεια συστηματικής απάντησης σε ορισμένα από τα παραπάνω ερωτήματα.

Ως προς το προβλεπόμενο στο άρθρο 62 του Συντάγματος ακαταδίωκτο των βουλευτών, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι δεν προκύπτει ασυμβατότητά του με τον Κανονισμό 2017/1939, στο μέτρο που ο τελευταίος αναγνωρίζει ότι το εθνικό δίκαιο μπορεί να θεσπίζει τέτοιου είδους διαδικαστικές εγγυήσεις, υπό τη μορφή ασυλιών, ως θεμιτούς περιορισμούς των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. Ωστόσο, δεν ισχύει το ίδιο για το δικονομικό προνόμιο του άρθρου 86, παράγραφος 1, του Συντάγματος. Η ανάθεση της αρμοδιότητας άσκησης ποινικής δίωξης στη Βουλή αντίκειται στις διατάξεις του Κανονισμού 2017/1939 και, υπό το πρίσμα της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, το προνόμιο αυτό πρέπει να μένει ανεφάρμοστο όταν ενεργοποιείται το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω Κανονισμού. Τούτο, όμως, δεν συνεπάγεται άνευ ετέρου την ανεμπόδιση άσκηση ποινικής δίωξης από την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία κατά μελών της Κυβέρνησης και Υφυπουργών. Η διάταξη του άρθρου 86, παράγραφος 2, εδάφιο α', του Συντάγματος, η οποία προϋποθέτει προηγούμενη απόφαση της Βουλής για οποιαδήποτε δίωξη, ανάκριση, προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση των εν λόγω προσώπων, εξακολουθεί να εφαρμόζεται, και πάλι, ως θεμιτός περιορισμός του εθνικού δικαίου, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κανονισμού 2017/1939.

Σε ό,τι αφορά την εξέταση των άρθρων 62 και 86 του Συντάγματος από τη σκοπιά του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης, η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η απουσία οποιασδήποτε μορφής ελέγχου των αποφάσεων της Βουλής από ανεξάρτητο δικαιοδοτικό όργανο εγείρει ζήτημα συμβατότητάς τους με το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης. Ομοίως προβληματική, από την σκοπιά του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου και, ειδικότερα, της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας, που προβλέπεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορεί να θεωρηθεί μια παντελώς αναιτιολόγητη απόφαση της Βουλής, από την οποία δεν προκύπτουν οι λόγοι μη άρσης της βουλευτικής ή της υπουργικής ασυλίας, παρά την υποβολή σχετικού αιτήματος από την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία.

Βασιζόμενη στις προηγούμενες διαπιστώσεις της, η Πούλου επισημαίνει ότι η νέα συνταγματική αναθεώρηση θα μπορούσε να αποτελέσει κατάλληλη ευκαιρία για την προσαρμογή των διατάξεων των άρθρων 62 και 86 του Συντάγματος στις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης.